

«НАРОДЖЕННЯ» ТЕКСТУ ДЛЯ ДІТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ РОАЛЬДА ДАЛА «ВІДЬМИ»)

Оксана ПАНЬКО

старший викладач Ужгородського національного університету,
Україна

Abstract

The article deals with the peculiarities of the response creation by the child-reader based on the novel “The Witches” by R. Dahl. The aim of this study is projection of the author’s intention on the reader’s reception and analysis of the text signals effect on the child-reader.

It was proved that the perception of the child-reader and the adult reader is different from the point of view of the text effect. The article gives a detailed analysis of the specific features of fiction reading by a reader-child: the ability to identify himself with the main character and his empathy to heroes, the way of image interpretation in accordance with his own experience.

The way of the witches interpretation is taken into account with the view of their (witches) folk background and the author’s presentation. Therefore, the reason for the ambivalent perception of these characters is analyzed. The article also emphasizes on the child interpretation of the main character and explains the idea of post human being rendered through the image of the main character. The analysis of the fear in the text and its effect on the child-reader is given in the study.

The article is a great help to characterize the text with “non-child” topics. The book is a valuable material for the child-reader, who just not only feels the text, but also gets some valuable knowledge of reality, gets the experience and develops critical thinking and imagination.

Key words: Roald Dahl, a child-reader, fear, a reader’s response, post human being

У статті розглянуто особливості формування відгуку на текст читачем-дитиною на матеріалі повісті Р. Дала «Відьми». Мета роботи включала дослідження проекції авторського задуму на читацьку рецепцію та аналіз впливу текстових сигналів на читача-дитину.

Було доведено відмінність сприйняття читача-дитини та дорослого читача з огляду на вплив тексту. Зроблено акцент на специфічних рисах прочитання читачем-дитиною художнього твору: здатності ототожнювати себе з головним персонажем, співпереживати героям, трактувати образи, спираючись на власний досвід.

До уваги взято особливості інтерпретації образу відьом у творі з огляду на поєднання фольклорного підґрунтя та авторської інтерпрета-

ції. Відтак пояснено причину амбівалентного сприйняття цих персонажів. Доповнює аналіз читацького відгуку реципієнта-дитини порівняльна характеристика трактування читачем-дитиною образу головного героя повісті та втілення в ньому ідеї постлюдини. Окремо подано аналіз теми страху та його впливу на читача-дитину.

Значущість результатів дослідження полягає у представленні тексту з «недитячими» темами як цінного матеріалу для читача-дитини, який не тільки може відчувати текст, але і здобувати важливі знання про дійсність, що дозволяють йому формувати свій досвід, розвивати критичне мислення та уяву.

Ключові слова: Роальд Дал, читач-дитина, страх, читацький відгук, постлюдина

W tym artykule są rozpatrzone szczegóły kształtowania opinii o tekście przez czytelnika-dziecka na materiale powieści R. Dahl „Wiedźmy”(„Czarownice”). Cel pracy zawierała badanie projekcji zamysłu autora na percepcję czytelnika oraz analizę wpływu sygnałów tekstowych na czytelnika-dziecka.

Zostało udowodnione odróżnienie w odbiorze przez czytelnika-dziecka oraz czytelnika dorosłego ze względu na wpływ tekstu. Zrobiono akcent na cechach specyficznych przeczytania przez czytelnika-dziecka utworu literackiego: a właśnie, na zdolności utożsamiać siebie z postacią główną, współczuć bohaterom, traktować postacie w oparciu na doświadczenie własne. Pod uwagę wzięto osobliwości interpretacji postaci wiedźm (czarownic) w utworze ze względu na połączenie podłoża folklorystycznego oraz interpretacji autorskiej. Więc wytłumaczono przyczynę postrzegania ambiwalentnego tych postaci. Analiza opinii czytelnika — recipienta-dziecka jest uzupełniona przez opinię porównawczą traktowania przez czytelnika-dziecka postaci bohatera głównego powieści oraz uosobienie w nim idei postczłowieka. Odrębnie przedstawiona analiza tematu strachu i jego wpływu na czytelnika-dziecka.

Doniosłość wyników takiego badania polega w przedstawieniu tekstu z tematami „nie dziecięcymi” jako materiału cennego dla czytelnika-dziecka, które nie tylko może odczuwać tekst, ale i zdobywać ważną wiedzę o rzeczywistości, co zezwala jemu formować swoje doświadczenie, rozwijać myślenie krytyczne oraz wyobraźnię.

Słowa kluczowe: Roald Dahl, czytelnik-dziecko, strach, opinia czytelnika, postczłowiek

Роальд Дал — один із найвідоміших та найбільш неординарних авторів, що писали для дітей. Появі кожного художнього тексту передувала певна історія з життя письменника, разом із чим відбувалося покрокове формування його як митця.

Цікаво, що Р. Дал дебютував як автор, що пише для дорослої ау-

диторії, але широке визнання і славу йому приніс текст саме для дітей — «Джеймс та гігантський персик» (1961). Відтоді письменник став апелювати здебільшого до молодшого реципієнта і став улюбленцем мільйонів читачів.

Однією з останніх повістей Р. Дала є «Відьми» (1983). Цей текст вражає оригінальністю ідей, зображенням світу, динамікою подій, непередбачуваними пригодами персонажів та особливою системою образів. Це підсилюється унікальним авторським стилем, якому було притаманне не лише тонке знання дитячої психології, вміння побачити світ очима дитини, а й використання критичних, навіть гостро сатиричних художніх засобів, що особливо яскраво виявляється у пізніших творах автора [2, с. 116].

Твір неодноразово входив до переліку найкращих книг року в Британії. Так, згідно з даними видання «School Library Journal», у 2012 році «Відьми» посіли 81-у сходинку в списку 100 книг, які читають найчастіше [11]. Така цікавість до цього твору спонукає науковців до його аналізу, встановлення тих чинників, які утримують увагу читачів вже не одне покоління.

Разом із тим, від часу появи «Відьом» (1983 р.) простежуємо неоднозначний відгук критиків на цей текст. Деякі з них взагалі не рекомендували повість для прочитання дітям, звинувачуючи автора у сексизмі. Вони вважали, що текст пройнятий ненавистю до жінок і відтак несе повідомлення хлопцям-читачам ненавидіти їх. Цьому питанню було присвячено декілька ґрунтовних розвідок [3], [5], [8], [12], серед яких варто виокремити статтю Енн-Марі Бірд «*Women Behaving Badly: Dahl's Witches Meet the Women of the Eightieth*» [3]. Авторка пояснює, що неоднозначна реакція на цей текст була викликана тогочасними настроями в суспільстві, зокрема позицією представників феміністичної течії щодо ролі жінки в соціумі.

Попри негативні відгуки деяких критиків, більшість дослідників вважають повість ідеальним текстом, де так вдало описано страхи дитини, зроблено акцент на емотивному впливі та філософському спрямуванні тексту. Це, зокрема, засвідчують дослідження О. Петренко [2] та Тен Дункан [7]. У своїй дисертаційній роботі «*Ономастика дитячих творів Роалда Дала*» [2] О. Петренко простежує динаміку текстів письменника загалом, акцентує на емотивному впливі антропонімів, окремо аналізує підтекст казки «Відьми». Тен Дункан у своїй праці «*Of Mice (Posthu)man. Roald Dahl's «The Witches» and Ethics beyond Humanism*» [7] розтлумачує теорію постлюдини, яку втілено в образі хлопчика. Спільна справа хлопчика-миші та його бабусі демонструє їх прагнення зробити світ кращим, бути корисним у своїй діяльності, а це, на думку науковця, є прикладом відображення поглядів представників філософської течії постгуманізму.

Наявні критичні та наукові праці, присвячені повісті Р. Дала «Відьми», засвідчують актуальність вивчення цього твору для сучасних дослідників. На наш погляд, глибшого вивчення потребують читацький

відгук на цей текст та вплив досвіду реципієнта-дитини на особливості сприйняття твору.

Мета нашої статті – дослідити особливості рецепції повісті Р. Дала «Відьми» читачем-дитиною. **Предметом** дослідження є текстові сигнали у творі, механізм їхнього впливу на читача, а також ідейно-художні особливості інтерпретації образу відьом. **Актуальність** статті зумовлена потребою дослідити цей амбівалентний текст в аспекті його сприйняття читачем-дитиною.

Відповідно до окресленої мети дослідження було виокремлено такі **завдання**:

проаналізувати відмінності в сприйнятті тексту дорослим читачем та читачем-дитиною;

дослідити синтез фольклорних мотивів та авторських прийомів у конструюванні образу відьом, визначити, як це впливає на інтерпретацію цього образу читачем-дитиною;

розглянути образ хлопчика-миші як втілення ідеї постлюдини, його тлумачення читачем-дитиною;

У повісті «Відьми» йдеться про пригоди маленького хлопчика та його бабусю. У світі, в якому вони жили, таємно існували відьми, котрі ненавиділи дітей та мріяли їх знищити. Повість насичена пригодами та випробуваннями, які випали на долю головного героя.

Окрім детального змалювання відьом текст містить багато інших елементів, які полонять увагу читачів та привертають увагу дослідників. Твір пройнятий тривогою та страхом (незвіданого, болю, смерті), у ньому порушено проблеми життя та смерті, а через метаморфозу хлопчика передано ініціацію, формування головного героя. Повість є глибоко філософською. З огляду на це текст помилково можна назвати «недитячим», однак, як і більшість творів Р. Дала, він має подвійну адресацію, завдяки чому можна порівняти сприйняття дорослого читача та читача-дитини. У «Відьмах» досвідчений читач бачить підтекст, трактує інтенцію образів, розвиває думку про цінність життя, заглиблюється у зміст твору, намагається зрозуміти авторську інтенцію. Це відрізняється від сприйняття читача-дитини, який, спираючись на свій досвід, здатен зануритися у текст, відчувати його вплив. Молодший читач поринає у читання, вживається у світ тексту. Деякі дослідники (Д. Епплярд, М. Вест, Н. Голланд, Л. Розенблатт та ін.) наголошують, що читач-дитина відчуває текст, що й становить/формує її відгук на прочитане [4].

Р. Дал спонукав дитину до емоційного співпереживання і відтак враховував здатність дитини інтерпретувати текст шляхом зіставлення прочитаного зі своїм світом та власним досвідом.

В аналізованому нами творі Р. Дал акцентує здебільшого на втіленні в образі відьом зла, яке потрібно знищити, тому для більшої виразності він зображує їх страшними потворами. Подібна експресія образу необхідна для кращого його усвідомлення дитячою читацькою аудиторією. Письменник творить своїх героїв з певними домінантними рисами, які

контрастують з якостями інших персонажів. Таке гротескне змалювання суголосне з фольклорною традицією, що сприяє сприйняттю тексту та допомагає уявити образ, зрозуміти його призначення.

При змалювання відьом, автор зберіг фольклорний мотив (призначення цих персонажів — творити зло, чаклувати, варити зілля, знищувати об'єкти своєї ненависті; відьми — особи невизначеного віку), а також доповнив його своїм баченням, осучаснив цих героїв. В авторській казці Р.Дала відьми живуть серед людей, тому їх важко ідентифікувати. Однак письменник все ж пропонує певні ознаки, що дозволяють вирізнити цих істот у натовпі: замість нігтів Далові відьми мають кігті, через що завжди носять рукавички, щоб маскувати свої руки; вони лисі (*a real witch is always bald*, [6, с. 19]), у них більші, ніж у звичайних людей, ніздрі (щоб відчувати поряд себе дитину), відсутні пальці на ногах, а їхня слина має колір чорнила. Такий опис інтригує читача, якому хочеться більше дізнатися про цих «сучасних» відьом, які відрізняються від тих, що вже відомі з казок.

З огляду на це цілком вірогідно, що після прочитання повісті дитина почне вишукувати у натовпі відьом, керуючись наведеним вище описом. Ці змалювання і викликали тривогу дорослих критиків щодо неправильного трактування образу жінки й відповідного їй сприйняття в житті. Однак відомо, що дитина здатна розпізнавати і відповідно трактувати метафори тексту ще до того, як навчиться читати (М. Ніколаєва, [10]), розрізнити, де реальність, а де вигадка.

Автор аж ніяк не висміює представників жіночої статі, що підтверджено словами бабусі-героїні, яка пояснює внукові: «*You don't seem to understand that witches are not actually women at all. They look like women. They talk like women. And they are able to act like women. But in actual fact, they are totally different animals. They are demons in human shape.*» [6, с. 23-24]. Бабуся справді розуміється на відьмах: все своє життя вона, схоже, займалася їх пошуком та знищенням. Автор натякає про це читачеві однією деталлю — відсутністю в старій пальця на руці. Бабуся намагається навчити внука, як не сплутати справжніх жінок та відьом, які насправді є не жінками, а чимось, у що треба повірити. Якимось у розмові героїня згадує: «*Nobody has ever seen the Devil,*» she said, «*but we know he exists*» [6, с. 35]. Перелік подібних деталей, фрагментарність тексту дозволяє читачеві сприйняти алегоричність та метафори розповіді.

Образ бабусі — ще один неординарний персонаж повісті. Вона не є типовою бабусею, яка пече пиріжки, плете та пестить кота. Бабуся має виразні атрибути бунтарської поведінки: вона палить, розповідає страшилки, порушує закони у готелі, готова до переживання ризику та пригод разом зі своїм внуком. Введення гумористичних коментарів увиразнює змалювання образу, формує довіру до дій цього персонажа. Якимось, слухаючи історію бабусі про відьом, хлопчик зауважив: «*She was dropping cigar ash all over her lap, and I hoped she wasn't going to catch on fire before she'd told me how to recognize a witch*» [6, с. 18]. Читач виокремлює та

запам'ятовує подібні деталі. Подібний опис не тільки розважає його, але і допомагає сформувати уявлення про персонажа.

Попри те, що повість називається «Відьми» головним героєм твору є хлопчик, який обожнює свою бабусю. Він добрий, допитливий, мудрий та сміливий, а отже — здатен подолати свої страхи. Для автора перетворити його на мишу і залишити в такому образі було дуже ризиковано. Цей прийом, на наш погляд, потребує більш детального розгляду.

Уже на початку твору хлопчик залишається без батьків. Попри негативне соціальне підґрунтя, сирітство головного персонажа може виступати ознакою самостійності, що імponує читачу-дитині, який сам прагне позбутися надмірної опіки дорослих та їх повчань [4, с. 76-77]. Цей герой — звичайний хлопчик, з яким читачі можуть себе ототожнювати. Адже він теж ходить до школи, грає у схожі ігри й має подібні захоплення. Але з розвитком сюжету герой перетворюється на того, хто не тільки має піклуватися про бабусю, але і захистити всіх дітей. Тут простежуємо зміну ролей — дитина опікає дорослого. Така ситуація сприяє розумінню читачами відповідальності, формування свого погляду на світ, де існують не тільки радощі.

Символічним є образ мишей, улюбленців хлопчика — Мері та Вільяма. Саме на мишу згодом перетворюють і його самого, коли він випадково сховався у великій залі, де мало відбутися зібрання товариства *The Royal Society for the Prevention of Cruelty to Children* (Королівське товариство з питань запобігання жорсткості відносно дітей), членами якого насправді були відьми. О. Петренко слушно відзначає: «Назва є пародійною і за формою (реально існує таке королівське товариство, скероване проти жорстокого ставлення до тварин: у назві товариства відьом діти прирівняні до тварин), і за змістом, бо назва прямо протилежна сутності "товариства"». [2, с. 112]. Справді, істинною метою цього товариства було не захищати, а знищити дітей. Першого на мишу перетворюють Бруно, а потім і хлопчика — головного героя.

Така метаморфоза дещо шокує читача, але згодом вражає несподіваним поворотом подій. Хлопчик у подобі миші зумів досягнути набагато більше, ніж у людському тілі. Такий висновок напрошується наприкінці твору. Хоча автор відходить від традиційного «happy end», але водночас підводить читача до аналізу, роздумів над призначенням героїв та користю їхніх дій.

На цьому етапі варто звернутися до філософського трактування поняття постлюдини, яке розглядає у своїх працях Тен Дункан. Дослідниця акцентує на втіленні в образі та діях хлопчика-миші ідей постгуманізму. Теоретично постгуманізм фокусується на волі (звільненні) та трансформації на майбутнє, але майбутнє, в якому людина не є головним рушієм. В основі теорії постгуманізму — нові необмежені стосунки: людина та техніка, людина та природа тощо. Саме наголос на незалежності та трансформації, що лежать в основі постгуманістичної теорії, виражено в сюжеті «Відьом» Р. Дала. Тен Дункан стверджує, що у людській подо-

бі хлопчик не зміг би вижити. Будучи мишею: «... *the boy imaginatively learns to renegotiate the world... he adapts to his bodily transformation into a mouse... and make the world a better place for others. This fluidity of becoming corresponds to the new ideal of posthuman being.*» [7, с. 65].

Зауваження Тен Дункан щодо теорії постлюдини є цікавим, якщо взяти до уваги кінцевий результат. Тільки в образі миші хлопчик зміг знищити відьом. Фінальний моральний урок щодо його постгуманного життя, на думку Тен Дункан, подано в цитаті хлопчика: «*It doesn't matter who you are or what you look like so long as somebody loves you*» [6, с. 190]. Однак амбівалентним, на нашу думку, залишається сприйняття читачем-дитиною того факту, що хлопчик не тільки залишиться в образі миші до кінця своїх днів, а і того, що кількість цих днів, як в інших мишей, буде невеликою.

Крізь призму сприйняття читачем-дитиною цього факту — долі хлопчика-миші — варто також розглянути в цьому тексті тему страху і проаналізувати його вплив. Види страху є різними: страх невідомого, страх тварин, поганих людей, страх зробити щось погане і бути покараним тощо. Насправді, не так просто розробляти такі теми у дитячих творах. Тому часто, якщо письменникам це вдається, вони стають успішними. Явище страху у тексті слугує свого роду катарсисом, допомагає подолати ті внутрішні тривоги та переживання, які з різною інтенсивністю здатна відчувати кожна дитина [12].

На нашу думку, у повісті «Відьми» читач-дитина у контексті проявів страху стикається з наступним: зустріч з невідомим, з незнайомцем, страх смерті та самотності. Сама історія не є страшною тільки від того, що в ній ідеться про відьом, які хочуть вбити всіх дітей, і цьому злу має протистояти семирічний хлопчик. Тривожним є те, як ведеться ця оповідь. Обравши головним героєм семирічного хлопчика, Р. Дал спонукає дітей емоційно пережити все те, що випало на його долю — від смерті батьків до зустрічі з відьмами та болючих перетворень на мишу.

Однак автор намагається не переходити межі і не злякати читача. Він вміло відвертає реципієнта від роздумів про подальшу долю героїв і фокусує увагу на вчинках та наслідках цих вчинків, а не на тому, що хлопчик вже постає в образі миші. У семирічному віці він типовий герой, який подолав зло і врятував слабких. Ми простежуємо ініціацію героя: з нещасного хлопчика, який втратив своїх батьків він перетворюється на малого дорослого, на чий плечі випала велика відповідальність — берегти бабусю і врятувати світ від відьом.

Риси, помітні у героя для читача, — допитливість та мужність, що допомогли подолати страх. Ентузіазм, з яким ведеться оповідь, захоплює читача, дозволяє йому зануритися в оповідь, емоційно пережити події тексту. Навіть страх смерті, те, що рано чи пізно бабуся і її онук-миша помруть, не засмучує читача, бо текст дозволяє читачеві відчути себе на місці хлопчика-миші, разом із ним пережити ті сильні емоції, який він відчув. Р. Дал зміг побудувати текст таким чином, щоб читач максимально

ототожнив себе з головним героєм / зі світом героїв та пройшов випробування разом з ними.

Саме завдяки відтвореним страхам текст «Відьом» залишається повчальним і містить попередження про те, що потрібно слухати своїх рідних і стерегтися чужинців. Водночас це історія про любов до близьких та інших людей, що послаблює тривожні моменти в тексті.

Особливістю цієї повісті, як і інших творів Роальда Дала, є врахування властивості читача-дитини ототожнювати себе з головним героєм, зосереджувати увагу на усвідомленні свого характеру, трактувати модель своєї поведінки, відчувати за допомогою літературного героя можливість діяти самостійно та приймати доленосні, хоча іноді й дуже ризиковані, рішення. Такий реципієнт вчитує важливі насамперед для нього істини, яких не дошукуються у творі дорослі критики. Він акцентує увагу на деталях, непомітних для дорослих, аналізує поведінку головних персонажів, мимоволі роблячи висновки щодо їхніх призначення та важливості. Хоч твір і сповнений трагізму, автор демонструє, що головний персонаж долає усі перешкоди та стає героєм. Таке змалювання імпонує читачу-дитині, оскільки вказує на самостійність у прийнятті рішень та вирішенні ситуації головним героєм. До того ж, у повісті багато містики, таємничості, у ній розкрито таємничий світ відьом, що лякає, але водночас інтригує адресата повісті.

Отже, повість Р. Дала «Відьми» — це твір, насичений одночасно радістю та жахом, страхом та задоволенням. На перший погляд може здатися, що текст не призначений для дітей, тому що містить «недитячі» теми, що стало предметом численних дискусій, але цей твір є цінним джерелом для читача-дитини — реципієнта, на якого і розраховував письменник у процесі творення. Саме тому авторська інтерпретація образу відьом, особливість викладу, спосіб потрактування теми страхів у тексті, а також ілюстрація теорії постлюдини, що представлено через метаморфозу головного персонажа, дають змогу читачеві не лише зануритися в казковий світ, а й здобути важливі знання реальної дійсності, розвинути власні мислення та уяву.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дал Роальд. Відьми /Роальд Дал ; [переклад з англ. Віктор Морозов]. –К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. — 256 с.
- 2.Петренко О. Ономастика дитячихтворівРоалда Дала: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук :спец. 10.02.04. — германськімови/ ПетренкоОксанаДмитрівна. — Одеса, 2006. — 244 с.
3. Anne-MarieBird. Women Behaving Badly: Dahl's Witches Meet the Women of the Eighties. / Anne-MarieBird // — 1998. — № 3. — p. 119-129
4. Appleyard J.A. Becoming a reader. The experience of Fiction from Childhood to Adulthood / J.A.Appleyard. –Cambridge : Cambridge University Press, 2005. — 228p

5. Barstow, Llewellyn A. *Witchcraze: A New History of the European Witch Hunts*.—London: Harper-Collins, 1995. — 272 p.
6. Dahl R. *The Witches* / by Roald Dahl, ill. by Quentin Blake // — London: Puffin, 2010. — 218 p. — p. 219
7. Duncan Taine Of Mice (Posthu)man. Roald Dahl's «*The Witches*» and Ethics beyond Humanism/ Roald Dahl and philosophy: a little nonsense now and then edited by Jacob M. Held and Adam Barkman. — Maryland: Rowman & Littlefield, 2014. — p.59-72
8. Kaplan, E. A. *Women & Film: Both Sides of the Camera*. —London: Routledge(1983, 1988), 1990. — 260
9. Sturrock Donald *Storyteller. The life of Roald Dahl*. — London: Harper Press, 2010. — 655 p.
10. Ніколаєва М. Лекція проф. Марії Ніколаєвої (Кембриджський університет) в рамках Міжнародного семінару «Література для дітей та юнацтва в Україні: між західним та східним каноном» з нагоди відкриття курсу лекцій Центру Дослідження Літератури для Дітей та Юнацтва «Історія та теорія літератури для дітей та юнацтва» (Західний науковий центр НАНУ та МОНУ) [Електронний ресурс] / Марія Ніколаєва. — Режим доступу: <http://urccyl.com.ua/naukova-diialnist-literatura-dity-chas/lekciji/>. — Назва з екрану.
11. Bird, Elizabeth (7 July 2012). *Top 100 Chapter Book Poll Results*. A Fuse #8 Production. Blog. [Електронний ресурс] / Elizabeth Bird // *School Library Journal* — 7.07.2012. — Режим доступу: <http://blogs.slj.com/afuse8production/2012/07/07/top-100-chapter-book-poll-results/>
12. Olaru Mihaela "Of Necessity, Children's Books Must Be Simple, Limiting, Bland and Sentimental" — The Elements of Fear Presented in "The Witches" and "Little Mouse's Big Book of Fears" [Електронний ресурс] / Mihaela Olaru // — 16.03.2015. — Режим доступу: <http://mihaelacolaru.blogspot.com/2015/03/of-necessity-childrens-books-must-be.html>